

Erman ŞAHİN (ermansahin21@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3575-3128)
Sosyal Güvenlik Kurumu Hukuk Müşavirliği

Erhan GÜLCAN (erhanglc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0182-8163)
Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Mersin - Türkiye

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1366133>

02.10.2023

Geliş Tarihi
Submitted

17.10.2023

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

REFAH DEVLETİNİN DÖNEMSEL AYRIŞMASI VE NEOLİBERAL YAKLAŞIMIN REFAH DEVLETİ POLİTİKALARINA YANSIMASI

Özet

Sanayi Devrimi ile birlikte üretimde yeni tekniklerin kullanılması ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda köklü değişimler yaratmıştır. Sanayi Devrimi'nin başlangıcından 1929 yılındaki Ekonomik Buhran'a kadar uygulanan klasik ekonomik politikalar nedeniyle oluşan olumsuz tabloya karşı toplumu rahatlatarak çözümler ortaya konamamıştır. Bu görüş, piyasanın kendi kendine ve mükemmel işlediğini ve müdahaleye gerek olmadığını kabul etmektedir. Bu durum, piyasanın yarattığı sorunlara çözüm sağlayacak refah devleti önlemlerinin başlangıç düzeyinde kalmasına neden olmuştur. Ekonomik Buhran sonrası uygulanan Keynesyen makroekonomik politikalar, sosyoekonomik sorunlara yanıt verebilmiş ve refah devleti uygulamaları belirginleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal politikaların kapsamlı biçimde uygulanması, bireylerin uygun bir yaşam düzeyine erişmeleri için önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde, sosyal güvenlik uygulamalarının kapsamının genişletilmesi, yüksek sosyal harcamaların yapılması ve tam istihdamın kabul edilmesi gibi bireylerin yaşamında güvence sağlayan politikalar öne çıkmaktadır. Ancak 1973 Petrol Krizi ve sonrasındaki krizler ile uygulanmaya konan neoliberal politikalar, refah devletinin altın çağına son vermiştir. 1980'li yıllardan itibaren başlayan küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası alanda ekonomik rekabetin öne çıkması ve çokuluslu işletmelerin ulus devletlere göre güç kazanması refah devletlerinin uyguladıkları politikaları etkilemekte ve yeniden biçimlendirme döneminin yaşanmasına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Refah devleti, Küreselleşme, Yeniden biçimlendirme, Sosyal harcama, Keynesyen ekonomik politikalar

PERIODIC DISINTEGRATION OF WELFARE STATE AND REFLECTION OF NEOLIBERAL APPROACH TO WELFARE STATE POLICIES

Abstract

With the Industrial Revolution, the use of new techniques in production created radical changes in economic, social, political, and cultural fields. Solutions that would relieve the society against the negative situation caused by the classical economic policies implemented from the beginning of the Industrial Revolution until the Economic Depression in 1929, could not be put forward. This view accepts that the market operates on its own, perfectly, and that there is no need for intervention. This situation has caused welfare state measures, which would provide solutions to the problems created by the market, to remain at an initial level. Keynesian macroeconomic policies implemented after the Economic Depression were able to respond to socioeconomic problems, and welfare state practices became evident. The comprehensive implementation of social policies after the Second World War made significant contributions to individuals reaching an appropriate standard of living. In addition, during this period, policies that ensure security in the lives of individuals, such as expanding the scope of social security practices, making high social expenditures, and endorsing full employment, come to the fore. However, the neoliberal policies implemented with the 1973 Oil Crisis and subsequent crises brought an end to the golden age of the welfare state. With the globalization process that started in the 1980s, the emergence of economic competition in the international arena, and the growing power of multinational enterprises compared to nation-states affect the policies implemented by welfare states and cause a period of reshaping.

Keywords: Welfare state, Globalization, Reforming, Social expenditures, Keynesian economic policies

GİRİŞ

Toplumların yaşadığı büyük değişimlerin temelinde, etkileri uzun süren tarihsel olaylar yatmaktadır. Tarihsel süreç incelendiğinde Sanayi Devrimi ve daha sonrasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı, toplumların ağır sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Devletlerin ortaya çıkan sorunlara karşı çözüm bulamaması ve tıkanıklık yaşaması, düşüncelerinin ve hayata geçirdikleri politikaların değişmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Refah devleti de bu noktada ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunları çözmeye çalışarak, insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini sağlamak için hareket etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük gelişim gösteren refah devleti; sosyal harcamalar, sosyal güvenlik uygulamaları ve tam istihdam hedefi ile toplumların refah seviyesini yükseltmiştir. Gelişme dönemi olarak adlandırılan bu dönem, 1980'li yıllarda yaşanan küreselleşme süreci ile yerini büyük bir durgunluğa bırakmıştır. Uluslararası alanda yaşanan ekonomik rekabet, ulus devletlerin gücünün kırılması, yüksek sosyal harcamalara yönelik eleştiriler refah devletinin politikalarının sorgulanmaya ve yaşanılan sürece uyum sağlayacak bir yeniden biçimlendirme döneminin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, çalışmada refah devletinin tarihsel gelişimi ve küreselleşmenin refah devleti politikalarına etkisi incelenecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde refah devletinin tarihsel gelişim süreci, toplumların yaşamlarında değişimlere neden olan olaylar temel alınıp dönemsel sınırlar ortaya konularak incelenecektir. Refah devletlerinin doğuşunda etkili olan sosyal sigorta uygulamalarının hayata geçirildiği 1880-1929 arasındaki dönem, refah devletinin doğuş dönemi olarak incelenecektir. 1929-1945 arası ise yaşanan sorunların çözümü için refah devleti düşüncesinin öne plana çıkmasından dolayı refah devletinin belirginleştiği dönem olarak incelenecektir. 1945-1980 yılları arası ise refah devletinin politikalarının pekiştiği ve birçok ülkede kendini hissettirdiği için gelişme dönemi olarak incelenecektir. Dördüncü dönem olarak ise 1980'den günümüze refah devletinin yeniden biçimlendirme dönemi incelenecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise 1980'li yıllarda dünya genelinde yaşanan küresel ölçekli değişimler ve bu doğrultuda küreselleşme sürecinin refah devleti politikalarına etkisi ortaya konulacaktır.

1. REFAH DEVLETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Refah devleti düşüncesi ile hayata geçirilen politikaların bireylerin yaşamına nasıl yansıdığı önem taşımaktadır. Bu yüzden tarihte yaşanan olaylar refah devletinin tarihsel süreç içinde gelişimini ve politikalarını etkilemiştir.

Yaşanan bu önemli olaylar içerisinde ilk olarak Sanayi Devrimi öne çıkmaktadır. Çalışma şartlarının zorlukları ve bu doğrultuda çalışanlara dair hakların ortaya çıkışı önemlidir. Sanayi Devrimi ile birlikte 1929 Ekonomik Buhranı'na kadar olan dönem, refah devletinin doğuş dönemidir. Ekonomik Buhran, toplumların yaşam düzeylerinde bozulma yaşandığı ve devletlerin ekonomik açıdan çöküşe uğradığı bir süreçtir. Bu süreç İkinci Dünya Savaşı'na kadar bütün dünya ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. Bu dönem, refah devletinin varlığını hissettirdiği dönemdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, ülkelerin durumu ve değişen ekonomik anlayışla beraber refah devleti anlayışı da önem kazanmıştır. Bu dönem, petrol krizi ve ardından yaşanan küreselleşme sürecine kadar refah devletinin altın çağı olarak ifade edilmektedir. Refah devletinin gelişme döneminde bireylere sağlanan yardımların kapsamı genişlemiştir. 1980 yılı sonrasında ise refah devletinin karşı karşıya kaldığı sorunlar ve var olan bu sorunlara yönelik çözüm arayışları öne çıkmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle yaşanan değişimler ve ekonomik alanda uygulamaya konulan neoliberal politikalar, refah devletinin kendini sorgulamasının ve bu sorgulama ile beraber yeniden biçimlendirme dönemini yaşamasının temel nedenidir.

Ülkeleri etkileyen bu önemli olaylar, refah devletinin dönemsel sınırlarını ve ayrışmasını ortaya koymanın zorunluluğunu göstermektedir. Refah devletinin doğuş dönemi olan 1880-1929 yılları, özellikle sosyal sigortaların hayata geçirilmesinden dolayı, bu dönemin bir doğuş dönemi olarak belirlenmesinin önemini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır (Pierson, 1998, s. 102-103). 1929-1945 yılları arasında ise Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Ekonomik Buhran ile toplumların yaşadığı sorunlara çözüm bulma fikri baskın olmuştur. Ortaya çıkan durumlar nedeniyle bu dönemde refah devleti kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bu açıdan 1929-1945 yılları arası dönem refah devleti fikrinin belirginleştiği dönemdir (Özdemir, 2007, s. 189).

1945-1980 yılları arasına bakıldığında bu süreç refah devletinin gelişme dönemidir. Bu belirlemenin altında yatan neden ise modern refah devletlerinin kurumsallaşma sürecinin gerçekleşmesi ve sosyal harcamalarda yaşanan artışlardır (Güç, 2015, s. 40).

1980 yılından günümüze kadarki süreçte ise küreselleşmenin etkisi ile gelişen neoliberal politikalar, üretimin devam etmesi adına ekonomik, siyasi ve sosyal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Uygulanan neoliberal politikalar ile yaşanan bu yeni süreç refah devletinin yeniden biçimlendirme dönemidir (Güler, 2020, s. 2308).

1.1. Refah Devletinin Doğuş Dönemi (1880-1929)

Refah devleti, Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği sorunlara yönelik yaklaşımı ile ilk adımlarını artmıştır. Bununla birlikte Sanayi Devrimi öncesinde gerçekleştirilen bazı yardımlar, yeterli düzeyde olmasa da yardımların yapıldığı dönemin refah anlayışını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bundan ötürü 1881 öncesine dair gerçekleştirilen uygulamalar, refah devletinin doğuşuna kadarki süreci ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Sanayi Devrimi öncesinde, devletin kapsayıcı yardım uygulamaları incelendiğinde İngiltere'deki Eski Yoksulluk Yasası (1601) karşımıza çıkmaktadır. Tarihte buna benzer yasalar düzenlenmiştir ancak Eski Yoksulluk Yasası'nın bu yasalardan daha farklı olmasının temelinde, devletin, toplumun refahının sağlanmasında daha etkin olduğunu ortaya koyan bir düzenleme olması yatmaktadır (Kacar, 2009, s. 39).

1601 tarihinde uygulanan Eski Yoksulluk Yasası, yoksul bireylerin durumunu iki açıdan değerlendirmiştir. Öncelikle çalışamaz durumda olan bireylere yönelik yardımlar sağlanmıştır. Fiziksel gücü iyi durumda ve çalışabilir durumda olan bireylerin ise çalışmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde çalışamaz bireyler gerçek yoksul olarak görülürken çalışabilir güce sahip olan ancak çalışmayan bireyler aylak yoksul olarak tanımlanmıştır (Kovancı, 2003, s. 239).

Eski Yoksulluk Yasası kapsamında yapılan yardımlar yerel düzeyde uygulanmıştır. Bu bakımdan kiliseler sorumlu olduğu parishlerde evsiz ancak çalışacak düzeyde olan bireyleri çalıştırmak, aynı zamanda yoksullar için evler yapmak, ailesi olmayan çocukların bakımını ve mesleki eğitimlerinin sorumluluğunu almakla görevlendirilmiştir. Ayrıca yaşlı ve özürlü bireylerin bakımı ve ölüm hâlinde de cenaze işlemlerinin yapılması da kiliselerin sorumlulukları arasındadır. Yapılan bu yardımların masrafları, yerel ve zorunlu vergiler aracılığıyla karşılanmıştır. Vergiler, bireylerin gelirlerine ve sahip oldukları mal varlığına göre düzenlenmiştir (Güngör ve Özüğür, 1997, s. 4).

İlerleyen zamanda, ekonomik düşüncenin değişimi ve bu değişim neticesinde gösterilen tepkiler ve artan baskılar, 1834 yılındaki Yeni Yoksulluk Yasası'nı beraberinde getirmiştir. Yeni Yoksulluk Yasası'nda, bireylerin geniş kapsamlı bir gelir testine tabi tutulmasının ve yoksulluğun, uygulanacak sistem içerisinde değerlendirilmesinin gerekliliği öne plana çıkmıştır. Bu sistemle, bireylerin yardım talebinde bulunmasının önüne geçilmek istenmiştir. Özellikle Adam Smith ve serbest piyasa fikrini savunanlar, bu dönemde kendilerini açık bir şekilde göstermektedir (Özdemir, 2007, s. 180-181). Yeni Yoksulluk Yasası'na hâkim olan liberal düşünceye karşın Sanayi Devrimi ile birlikte büyük kentlerde düşük ücretle çalışan bireylerin içinde bulunduğu kötü çalışma koşullarının iyileştirilmesi bağlamında yeni düzenlemelerin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (Sallan Gül, 2000, s. 59).

Eski ve Yeni Yoksulluk yasaları ile Batılı ülkeler içerisinde yoksullara yardım konusunda öncülük eden İngiltere, çalışma yaşamında da ilk kez sosyal mevzuatı çıkaran ülkedir. 1824 yılında işçilere örgütlenme hakkı tanınırken, Robert Owen'in önderliğinde 1801 yılından itibaren çocuklara dair bir sosyal mevzuatın oluşabilmesi için girişimlerde bulunulmuştur (Kurşun ve Rakıcı, 2016, s. 137).

Sanayi Devrimi gerçekleşmeden önce gerek aile, kilise ve yardım kuruluşları gerekse yöneticiler tarafından yapılan yardımlar ve çıkarılan yoksulluk yasaları, kapsayıcı bir sosyal koruma anlayışını gerçekleştirememekte ve yeterli düzeyde olmamaktadır (Kacar, 2009, s. 40).

Sanayi Devrimi ile birlikte üretim anlayışında yaşanan büyük değişim bireyleri çeşitli zorluklarla karşı karşıya getirmiştir. İnsan emeğinin yerini makinelerin alması, kol gücünden başka bir şeye sahip olmayan insanların yaşamını olumsuz etkilemiştir. Sermaye sınıfı ise üretim anlayışının değişmesi ve makineleşmeyle birlikte üretimde yaşanan artış sonucunda ekonomik anlamda iyi bir konuma erişmiştir. Bunun yanında, sermaye sahipleri ekonomik gücünü arttırabilmek için ucuz işgücüne gereksinim duymuşlardır. Yeni üretim anlayışı, sermaye sınıfının ucuz işgücü gereksinimini önemli ölçüde karşılamaktadır. Bununla birlikte niteliksiz işlerde çalışanların ücretleri azalma göstermekte; küçük işletmeler, fabrikalarla rekabet edecek güçte olmadığından kapanmakta; bunların yanında kendi hesabına çalışan bireyler ise ücretli çalışan olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu dönemde kırsal alanda yaşayanlar fabrikalarda iş bulabilmek için kentlere göç etmiş ve ortaya çıkan bu durum işgücü arzının çokluğunu ortaya koyarken işsizlik sorununa neden olmuştur. Sermaye sınıfı, yüksek işsizlik düzeyi nedeniyle ücretleri düşürürken, bireyleri kötü çalışma koşulları içerisinde çalıştırmıştır. Bu dönem, çalışma yaşamında makineleşmenin hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıkan işsizlik, bireylerin iş seçimi yapabilme ve uygun koşullarda çalışabilme isteğini ortadan kaldırmıştır (Gümüş, 2010, s. 80-81).

Sanayi Devrimi'nde öne çıkan liberal görüş, başlangıçta yaşanan gelişmelere uzak kalmış, ekonominin gelişebilmesini öncelikle bireylerin ekonomik yaşamda karşılaştığı sorunların çözümüne dair bir çaba göstermemiştir. Yurttaşların daha çok bireysel hakları ön plana çıkarken, var olan ekonomik sıkıntılara ve ortaya çıkan yoksulluk sorununa karşı kayıtsız kalınması ciddi eleştirilerin yapılmasının temel nedenidir. Bu eleştiriler de aynı zamanda refah devletinin altyapısını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Sanayi Devrimi ile beraber refah devletinin geçirdiği ilk aşama ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2007, s. 186).

Refah devletinin doğuşuyla işçilerin ve işçi hareketlerinin güç kazanması, sınıf bilincinin oluşması ve hak arayışları toplumsal çözümleri arttırmış; bu doğrultuda bağlantılı konulara yönelik çözüm üretilememesi ciddi tıkanmalara

yol açmıştır. Tıkanan konulara çözüm bulmak için siyasal haklar üzerine yoğunlaşmış, bu bağlamda işçi sınıfını temsil eden siyasi partiler ve kitlesel hareketler varlığını etkili bir şekilde göstermiştir. Bu nedenle sosyal güvenliğe önem veren politikalara gereksinim duyulmuştur. Uygulanacak politikalarda öncelikle işçi sınıfı ve yoksullara yer verilmiş, sosyal güvenlik önemsenmeye başlanmıştır. Uygulanacak politikaların benimsediği ideolojinin amacı da özgürlük, eşitlik ve sosyal güvenlik kavramlarını bir yerde buluşturarak toplumsal açıdan bir uzlaşma zemini yaratmaktır (Koray, 2005, s. 85-86).

Refah devletine yönelik ilk sistemli uygulamalar Bismarck Almanya'sında görülmektedir. Almanya, o dönemde endüstrileşme sürecini erken yaşayan ülkelerden biridir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesi ile sosyal yaşamda ve ekonomik alanda ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Güvencesiz çalışma koşulları ve yoksulluk içinde yaşamı sürdürme çabası kaygı verici olmuştur. Yaşanan ekonomik krizler ve bunun toplumda neden olduğu huzursuzluklar üst seviyeye ulaşmıştır. Bu dönem içinde işçilerin arasında sosyalist düşüncenin varlığı ile birlikte Bismarck, hem toplum içinde görülen bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak hem de işçiler arasında yayılmaya başlanan sosyalist düşüncenin etkisini azaltabilmek adına çaba sarf etmiştir. Bu nedenle Bismarck, 1881 yılında Parlamento'da yaptığı konuşmada sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelerin ilk adımını atmıştır. Bu konuşmada sosyal sorunların giderilmesinde yalnızca gerçekleştirilen demokratik eylemlerin bastırılmasının yeterli olmadığını, işçilerin çalışma koşullarının düzeltilmesinin de önemli olduğunu ifade etmiştir (Gümüş, 2012, s. 35).

Var olan sisteme yönelik değişimin ilk adımı olan bu konuşmadan sonra 1883 yılında Hastalık Sigortası, ardından 1884 yılında İş Kazası Sigortası ve 1889 yılında Yaşlılık ve Sakatlık Sigortası çıkarılmıştır (Kacar, 2009, s. 43). Bismarck Almanya'sında gerçekleşen bu reformlar refah devletinin kurumsal temelini oluşturmaktadır.

Almanya'dan sonra İngiltere'de de sosyal politika alanına yönelik yasalar çıkarılmış, refah devleti anlayışını benimseye yönelik ciddi adımlar atılmıştır. İngiltere, özellikle 1906-1914 yılları arasında refah devletine yönelik reformları hayata geçirmiştir. İlk olarak 1906 yılında İş Kazası Sigortası ve çocuklara yönelik Yemek Yardımı Yasası, 1907 yılında okula giden çocuklara yönelik Tıbbi Gözetim Yasası ve bunlara paralel olarak 1917 yılında İşsizlik Sigortası ve Hastalık Sigortası çıkarılmıştır (Gümüş, 2012, s. 36).

Yaşanan bu gelişmelerin ardından, 1929 Ekonomik Buhranı'na kadar olan süreçte devletin ekonomiye müdahale fikrini savunan olmamıştır. Bununla birlikte durgunluk ve depresyon gibi kavramların varlığına inanan kişi sayısı da çok azdır. Dönemin ekonomistlerinin birçoğu piyasanın kendi kendini düzenleyebilecek güce sahip olduğunu dile getirmektedir. Bu dönemde devletin görevi ise istikrarlı bir yönetim, vergi oranların azaltılması, tasarruf tedbirlerinin özendirilmesi ve ekonomik büyümede bir duraksama yaşatmayacak bir düzenin devam ettirilmesi olarak görülmektedir (Alp, 2009, s. 267).

1920'li yılların sonlarına doğru piyasaların doygunluk noktasına gelmesiyle ekonomide görülen hareketlilik yerini durgunluğa bırakmıştır. Bu dönemde fiyatlarda yaşanan düşüş, üretimin azalması ve işsizliğin artması gibi genel ekonomik sorunlar öne çıkmıştır. 24 Ekim 1929 tarihinde New York Borsası'nda hisseleri olan işletmelerin kayıplarından dolayı bankalar, bu işletmeleri kurtarmak adına çaba sarf etmiş; bu durum yaşanan krizi daha da derinleştirerek krizin uluslararası bir zemine taşınmasına neden olmuştur. Ekonomik Buhran veya diğer adıyla Büyük Depresyon olarak nitelendirilen bu dönemde, ekonomik alanda ciddi bir durgunluk yaşanmıştır. Dünya genelinde yaşanan Ekonomik Buhran ile ortaya çıkan sorunların sorumlusu olarak piyasa görülmüştür. Liberal düşüncenin krize çözüm bulmak adına piyasanın rahatça çalışabilmesi için adımlar atması ve kurumsal müdahaleyi gerçekleştirecek olan organların kaldırılması, krizin çözümüne katkı sağlamazken, aksine krizi daha da derinleştirmiştir. Ürün fiyatlarında yaşanan düşüşün işçilerin kazancına yansması ile birlikte işçi sınıfının temel haklarını savunacak gruplara yer bırakılmaması bir başka önemli sorundur. Yaşanan bu krizle birlikte liberal düşüncenin getirdiği çözümlerin dikkat çekici bir iyileşme sağlayamaması, sistemin temel ideolojisi olan liberal düşünceye duyulan güvenin sarsılmasına neden olmuştur (Gümüş, 2010, s. 104-105).

Refah devletinin doğuş dönemi, uygulamaya konulan sosyal sigortalar ve yardım yasaları ile öne çıkmıştır. Bu dönemde refah devleti anlayışı öne çıkmış ancak bu süreç Ekonomik Buhran ile birlikte yeni bir evreye doğru hareket etmiştir. Liberal düşüncenin yetersizliği, ekonomide yeni düşüncelerin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Piyasanın gücünün kırıldığının görülmesiyle birlikte devletin sorumluluk alıp müdahale etmesinin gerekliliğini vurgulayan fikirler dile getirilmeye başlanmıştır.

1.2. Refah Devletinin Belirginleştiği Dönem (1929-1945)

Refah devletinin belirginleştiği 1929-1945 yılları incelendiğinde yaşanan iki büyük savaşın ve Ekonomik Buhran'ın ağır izler bıraktığı görülmektedir. Bununla birlikte, toplumsal dayanışma da kendini hissettirmektedir. Bu dönemde iktidarı elinde bulunduranlar, uyguladıkları politikalarla toplumsal dayanışmanın sürmesine önem verdiklerini göstermiştir. Refah devletinin doğuş sürecinde önem verilen özgürlük, eşitlik ve güvenlik gibi kavramlar bu dönemde de önemini korumaya devam etmiştir (Koray, 2005, s. 86).

Liberalizme güvenin azalması, yaşanan savaşlar ve Ekonomik Buhran, sisteme yönelik eleştirilerin artmasına ve bu eleştirilerin üzerinde ciddi bir şekilde durulmasına neden olmuştur. Bundan ötürü savaşların ve Ekonomik Buhran'ın

toplumda bıraktığı tahribatın iyileştirilmesi için devletin, toplumun refahını sağlamaya dair görevini üstlenmesinin gerekli olduğu güçlü bir şekilde dile getirilmiştir (Özdemir, 2007, s. 189).

Ortaya çıkan kötü tablonun düzeltilebilmesi adına liberal görüş için çözüm yolu Keynes'in ekonomiye dair düzenleyici fikirleridir. Diğer yandan Keynes'in fikirlerinin kurumsal bir biçim almasında, gelişen ve büyüyen sosyalizm düşüncesinin yayılmasının önüne geçme isteği yatmaktadır. Bu bağlamda Keynesyen düşünce, toplumun refah düzeyinin artırılması için uygulanacak makroekonomik politikaları içermektedir (Gümüş, 2010, s. 111-112).

Sosyalizmin ciddi biçimde kendini göstermesi ile ekonomik ve sosyal yaşamda var olan sorunlara yönelik çözüm üretmesi liberalizmi olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyalist bir dünya düzenine doğru yol alma kaygısı liberalizme kendini sorgulatmaktadır. Keynes'in ortaya koyduğu ekonomi politikaları, refah devletinin gözle görülür bir noktaya getirilmesinin yanında liberalizmin sosyalizm karşısında güçlü bir konumda olmasını hedeflemektedir (Şahin, 2021, s. 37).

1930-1940 yılları arasında Keynes, var olan serbest piyasanın, ekonomik sorunlara karşı çözüm üretmediğini, bu nedenle devletin ekonomik alana müdahale etmesinin gerektiğini savunmaktadır. Bu gerekliliğin temelinde yatan etken ise piyasanın tam istihdamı gerçekleştirememesidir. Toplumun refah düzeyinin tam olarak gerçekleşmesi için devletin ekonomiyi destekleyici politikalar ortaya koyarak tam istihdama ulaşması gerekmektedir (Süleymanoğlu, 2016, s. 284-285).

Devletin ekonomiye müdahale etmesi, adaleti esas alan bir düşünceyle bireylerin eşit olduğu bir toplum için önem arz etmektedir. Böylece devletin ekonomik yaşamdaki konumu güçlü bir düzeye getirilmiştir. Keynes'in etkin talebi, tüketim ve yatırım yapma eğiliminin belirli bir noktada olduğunda gerçekleşen bir durumdur (Keynes, 2018, s. 25). Keynes'in talep yönetimi politikası ile beraber büyüme ve tam istihdam düzeylerinde ciddi bir yükseliş görülürken, çalışanların aldığı ücrette ve çalışma koşullarındaki iyileştirmeler de dikkat çekmektedir. Aynı zamanda sağlık, eğitim, yerleşim ve sosyal güvenlik alanlarında bireylerin yaşamına yönelik önem taşıyan gelişmeler görülmektedir. Yaşanan bu yükseliş, devletin ekonomik kaynaklarını arttırmış; bu süreçte etkin bir güç olan işçiler, sendikalar yoluyla gelirin yeniden dağıtımında kendini belirgin bir biçimde göstermiştir (Özsuca, 2003, s. 3).

İşsizlik ve kamu harcamalarına yönelik çalışmalar hem Amerika Birleşik Devletleri'nde hem de Keynes'in ülkesi İngiltere'de etkilerini göstermektedir. Özellikle ABD'de 1930'lu ve sonraki yıllarda hayata geçen Yeni Düzen (New Deal) politikalarında Keynes'in yaklaşımları görülmektedir. Yine bu ülkede, 1935 yılında yürürlüğe konulan Sosyal Güvenlik Yasası ile uygulanan sisteminin altyapısını işsizlik ödeneği oluşturmuştur (Özdemir, 2007, s. 195-196).

Keynes'in yaşanan sorunlara dair ortaya koyduğu düşünceler, refah devletinin belirginleştiği bu dönemde önemli bir noktada durmaktadır. Keynes, liberalizmi var eden değerleri benimsemekle birlikte liberalizmin eksiklik yaşadığı noktalardan ilerleyerek kendi düşüncesini ortaya koymaktadır. Keynes, özel mülkiyet ve kâr elde etme gibi sistemin temel unsurlarını özümsemiş; bunun yanında devletin de tam istihdam ve talep sorunları ile ekonomik ve sosyal yaşamdaki sorunlar karşısında sorumluluk almasının gerekliliğini dile getirmiştir. Keynes bu yaklaşımı ile liberalizmin ekonomik ve sosyal yaşama dair katı ve sert olan bakış açısını ortadan kaldırmaktadır. Keynesyen politikalar, refah devleti anlayışının bu dönemde ön plana çıkmasını sağlamış ve bu politikaların toplumun gereksinimlerine ve yaşadığı sorunlara yönelik güçlü bir çözüm olarak görülmesinin önünü açmıştır. Bu durum savaş sonrası süreçte yaşanacak olan refah devletinin gelişme döneminin habercisidir (Gümüş, 2010, s. 113).

Refah devletinin kendini belirgin bir şekilde hissettirdiği bu dönemde, Keynesyen ekonomi politikaları kadar Beveridge Raporu da toplumların refah düzeyini etkilemiştir. Beveridge Raporu, İngiltere'de o zamana kadar çıkarılan yasalara göre ciddi farklılık göstermektedir. Öncelikle rapor, evrensel yönü ile öne çıkmaktadır. Yaşamda görülen ve gelir kaybına neden olan risklere karşı, bütün bireyleri kapsama gerekliliğini dile getirmiştir (Ezer, 2016, s. 92). Bu kapsamda ise devletin bireylere sadece asgari düzeyde bir sosyal koruma sağlayabilmesi önemli noktadır. Ayrıca, Beveridge Raporu'nda bireylerin ödeyebileceği standart bir prim tutarı temel alınmıştır. Yapılacak sosyal yardım ve verilecek hizmetlerin iyi bir şekilde organize edilebilmesi için sosyal güvenlik bakanlığı kurulması ve sağlanacak sosyal korumanın merkezî bir anlayışla tek bir yerden yürütülmesi esas alınmıştır. Bireylere yapılacak sosyal yardımlarda tek ölçüt olan gelir testi uygulaması bu dönemde ön planda değildir. Öncelikli olan, bireyin gereksinimlerinin asgari düzeyde karşılanmasıdır (Kovancı, 2003, s. 273).

1920-1945 yılları arasındaki dönem değerlendirildiğinde, yaşanan üç önemli olayın etkilerinin ciddi boyutta olduğu görülmektedir. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı'nın, bitmesine rağmen bu dönemde ortaya çıkardığı tahribatın ekonomik ve psikolojik etkileri gözlenmektedir. ABD'de başlayıp dünyanın birçok ülkesinde hissedilen 1929 Ekonomik Buhranı ile dönemin sonlarına doğru yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçlar bu dönemdeki değişimlerin diğer nedenleridir.

Ekonomik Buhran sonrası Keynesyen ekonomik politikaların, kapitalizmin temel değerlerini sarsmadan devletin ekonomiye müdahale etmesi düşüncesi ve tam istihdam ile büyümeyi sağlaması gerektiğini belirtmesi yeni dönemin öncü düşüncesi olmuştur. Bu dönem içerisinde ülkelerde çıkarılan yasalar ve sosyal güvenliğe yönelik politikalar kalıcılık göstermektedir. Bu uygulamaların amacı, özellikle Ekonomik Buhran'dan kaynaklanan ekonomik sorunlara karşı bireyin güvence altına alınmasıdır.

Bu dönemde atılan adımlar, 1945 yılı sonrası refah devletinin altın çağı olarak değerlendirilen dönem için temel oluşturmaktadır. Refah devletinin belirginleştiği 1945-1980 yılları arası dönemde, devletin var olan sistemde müdahale gücünü arttırdığı ve yaşanan sorunlara yönelik çözüm arayışları sunduğu görülmektedir.

1.3. Refah Devletinin Gelişme Dönemi (1945-1980)

Refah devletinin gelişme ya da pekişme dönemi olarak değerlendirilen 1945-1980 yılları, refah devletinin tarihsel sürecinde Altın Çağ olarak da nitelendirilmektedir (Schustereder, 2010, s. 45-46). Bu dönem, genel olarak eşit yurttaşlık düşüncesini esas alan ve evrensel değerlere bağlılığı olan, geniş kapsamlı bir refah devleti için yapılan reformların arttırılmasına dair bir taahhüdü üstlenmektedir. Toplumun refah düzeyini artıran kaynaklar ise karma bir ekonomi anlayışının uygulamaya konulması, karşıt siyasi düşüncelerin toplumun refah düzeyinin arttırılması konusunda fikir birliği içinde olması ve ekonomik gelişim için hedeflenen tam istihdamdır. Bu temel kaynakların yanında toplumun refahını sağlamaya yönelik kurumsal yapılar ve birçok ülkede geçerli olan sabit döviz kuru Bretton Woods uygulaması bu süreçte toplumun refah düzeyini sağlayan kaynaklar arasında önem taşımaktadır (Pierson, 1998, s. 121-122; Schustereder, 2010, s. 45-46).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra refah devleti Batı Avrupa'da önemli bir gelişme göstermiş, bunun yanında işçiler için toplumsal mutabakatın zemini oluşmuştur. İşçi sınıfı, emeği benimseyen siyasi partilerin iktidarı elinde bulundurmasıyla ve sendikalar yolu ile gücünü ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında özellikle Batı Avrupa toplumlarında benzerlikler gösteren ekonomiye öncülük eden düşünce nedeniyle bu dönem "Keynesyen Refah Devleti" yahut "Keynesyen Uzlaşma" diye de nitelendirilmektedir (Koray, 2005, s. 86).

Uygulanan sosyal programlar, işçilere belirli bir yaşam düzeyi güvencesi sağlamış, böylece bu programların evrensel bir yaklaşımla kapsamı genişletilmiştir. Bu noktada İsveç, savaş sonrası geniş kapsamlı bir emeklilik reformunu ortaya koymuştur. Bu programın sosyal uzlaşması ile güçlü bir şekilde desteklenmesi sonucunda hayata geçirilen emeklilik reformu evrensel bir biçim almıştır. 1947 yılına gelindiğinde, bu düzenlemeden sonra aileye yönelik sosyal yardımı içerisine alan bir uygulama yürürlüğe konulmuştur (Quadagno, 1987, s. 111).

Savaş öncesinde ve savaş dönemlerinde sosyal politikaya kısıtlı bir düzeyde önem veren ülkeler, refah devletinin gelişme döneminde sosyal politika alanında sorumluluklarını arttırmış ve bunu da uygulamalarıyla ortaya koymuşlardır. Fransa, 1945 ve 1946 yıllarında Hastalık ve Sakatlık Sigortası ile emekliliğe ve yoksul durumda olan yaşlılara yönelik yasal düzenlemelerle kendini göstermiştir. Finlandiya'da ise özellikle 1945-1950 yılları arasında sosyal harcamalar düzeyinde yüzde 22'lik önemli bir artış meydana gelmiştir. Ayrıca dönemin hükümetinin yaptığı sosyal harcamalar yüzde 3'ten yüzde 13'e yükselmiştir. Sosyal harcamalarda görülen bu artışların çoğu, çocuklar ve aileler öncelikli olmak üzere, sağlık hizmetlerine, sosyal hizmet uygulamalarının daha iyi yapılması adına örgütlenme çalışmalarına, savaş nedeniyle zor durumda kalan bireylere ve yerleşim sorununu çözebilmek için yapılan konut inşaatlarına yöneliktir (Pierson, 1998, s. 131).

Bu dönemde incelenen bir başka husus ise Fordizm'dir. Fordizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra makroekonomik anlamda istikrarı sağlayabilmeye yönelik kapitalist devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasi uygulamalarını içerisine almaktadır (Güler, 2020, s. 2305).

Refah devletinin gelişme döneminin temel özelliği olan tam istihdamı gerçekleştirme amacı Fordist üretimle birlikte gerçekleşmiştir. Ülke sınırları içinde seri bir üretim ve tüketim anlayışı ile birlikte uygulanan Fordist üretim sistemi tam zamanlı çalışmayı sağlarken, bireye yeterli düzeyde ücreti de sağlamaktadır. Bu temel özelliklerin yanında istihdam edilen yurttaşların çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Bu eksikliğe rağmen hane halkı içinde eşitlik önemli bir noktada sağlanmış, genel bağlamda toplumda istikrarlı bir görüntü oluşturularak kapsayıcı bir gelir güvencesi ortaya konmuştur. Refah devletinin benimsediği Fordist üretim, beraberinde, yoksulluğa ve yokluğa karşı koyabilecek sosyal uygulamaları da getirmiştir (Kacar, 2009, s. 50).

Refah devletinin bu döneminde kadınların işgücü piyasalarına katılımındaki artış dikkat çekmektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımının artış göstermesiyle beraber işgücü piyasasında çalışan nüfusun yaşlandığı göze çarpmaktadır. Ayrıca bu dönemde gelir düzeyinin ve kamu harcamalarının artması ve bireylerin temel gereksinimlerinin sağlanması ile birlikte uygulanan politikalar hak olarak görülmüş ve bu durum bireylerin devletten beklentilerini de arttırmıştır (Özdemir, 2007, s. 200).

Refah devletinde bu gelişme döneminde zamanla çatlaklar oluşmaya başlamış ve bazı önemli gelişmeler refah devleti anlayışının gerilemesine neden olmuştur. Gerilemeye neden olan gelişmelerin başında gelen ve refah devletini olumsuz etkileyen 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleridir. Petrol fiyatlarında bir anda görülen değişimler öncelikli olarak OECD ülkelerinde ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu krizin etkisi ile ortaya çıkan işsizlik sorunu, enflasyonun yükselmesine, bunun yanında üretimin düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde kamu harcamalarının ve borçlanma düzeyinin yüksek olması durgunluk dönemini ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu durum uygulanan Keynesyen ekonomi politikalarını ve refah devletini zayıflatmıştır (Kacar, 2009, s. 70).

Ortaya çıkan ekonomik krizin sorumlusu olarak devletin yaptığı sosyal harcamalar gösterilmiş, bu krizin gücünü

kırmak için Keynesyen politikalarla vazgeçilmesinin ve devletin yaptığı sosyal harcamaların belirli bir düzeye düşürülmesinin gerekli olduğu düşüncesi savunulmaya başlanmıştır (Topak, 2007, s. 51).

Ekonomik krizlerin yaşanması, aynı zamanda gelişim gösteren teknoloji ve genişleyen uluslararası ticaret hacmi bu dönemde uluslararası rekabetin yaşanmasına nedendir. Özellikle teknolojik alanda var olan standart düzeydeki ürünlere talep azalırken, çeşitlilik gösteren ürünlere olan talep artışı dikkat çekmektedir (Kocabaş, 2004, s. 36).

Rekabetçi anlayış, refah politikalarının uygulanmasını da güçleştirmektedir. Refah devleti, yatırımcıları kazanabilmek adına yüksek düzeydeki işgücü maliyetleri temelinde koruma politikasını düzenli bir şekilde sürdüremeyeceğinden, diğer devletlerle üretimi gerçekleştirebilme ve sermaye edinme adına rekabet etmektedir. Bu rekabetten kazançlı çıkmak için bulunan çözüm ise vergi oranlarında yapılan değişikliktir. Vergi oranlarını düşürmek amacıyla yapılan bu değişiklik sağlık, konut, sosyal güvenlik, eğitim gibi temel gereksinimlere yönelik refah politikalarının hayata geçmesinin önünde ciddi bir engeldir (Kurşun ve Rakıcı, 2016, s. 139).

Ekonomik alanda yaşanan bu önemli değişimler, refah devleti için yeni bir dönemin yaklaştığını ortaya koymaktadır. Savaş sonrası çözüm arayışları ve ortaya çıkan yeni düşünceler üzerine yoğunlaşma ciddi değişimlerin yaşandığı bu dönemde de yaşanmaktadır. (Şahin, 2021, s. 43).

1970-1980 yılları arasında, özellikle sektörel değişimin yaşanması ve endüstrileşmenin güç kaybetmesi, 1970 yılına kadar baskın bir güç olan sendikaları da etkilemiştir. Sanayi sektöründe çalışan bireylerin önemini yitirmesiyle beraber toplu pazarlık süreçlerinde yaşanan çatışmalı ortam yerini uzlaşmaya bırakmıştır. Böylece, işçi ve işveren sendikaları arasında devletin uzlaştırıcı rolü olduğu düşüncesine dayanan Neo-Korporatizm ortaya çıkmıştır. Sendikaların etkisinin kırıldığı bu dönemde işçiler bireysel olarak ön plana çıkmakta, verimlilik ve karlılığın sağlanmasında etkin bir şekilde yer almaktadır. Bu açıdan yaşanan değişim, merkezî ve güçlü konumda bulunan sendikaların yerine küçük örgütlenmelere bağlı işçi sendikalarını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni anlayışta güçlü olan taraf işverenlerdir. Tüm bunların sonucunda işçi sendikalarının değişime yönelik tepkileri ve meydan okumaları görece etkisiz kalmıştır (Kocabaş, 2004, s. 36).

1945-1980 yılları arasındaki dönemi iki farklı açıdan değerlendirmek doğru olacaktır. 1945 sonrası uygulanan politikalarla refah devletinde ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan istikrar önem kazanmış; sonrasında yaşanan krizler, teknolojik gelişmeler ve rekabet anlayışı refah devletine durgunluk yaşatmış ve refah devleti anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur. 1980 yılına doğru ise sorgulama yeniden biçimlendirme dönemine evrilmiştir. Özellikle küreselleşme ve küreselleşmenin ideolojisi olan neoliberal görüşün refah devleti üzerindeki etkisi 1980 sonrası dönemin temelini oluşturmaktadır.

1.4. Refah Devletinin Yeniden Biçimlendirme Dönemi (1980'den Günümüze)

Refah devletinin gelişme döneminde kendini gösteren teknolojik gelişmeler ve devletlerin rekabetçi anlayışı 1980'li yılların başında gittikçe artmıştır. Özellikle devletlerarasındaki ticaretin gelişiminde ve devletlerin ekonomi anlayışında ciddi değişimler göze çarpmaktadır. Yaşanan bu değişimler, yeniden biçimlendirme döneminin başlarında küreselleşme ile ifade edilmektedir. Küreselleşme kavramı, piyasaların ulusal sınırların dışına çıkması, birbirleriyle bütünleşmesi ve üretimin belirli bir sınırı olmaması biçiminde tanımlanmaktadır (Ferrera, 2008, s. 86).

Refah devletinin küreselleşme sürecinde yaşadığı değişimlerin nedenleri arasında dünyada yaşanan politik gelişmeler de yer almaktadır. Özellikle liberalizmin refah devletinin üzerinde yoğunlaşmasının nedenlerinden olan sosyalist düşünce, SSCB'nin yıkılması ile gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu güç kaybı, özellikle Batı ülkelerinde sağ düşünceye doğru bir yönelimin önünü açmıştır. SSCB'nin yıkılışı ve işçi sınıfının eylemsel duruşunda yaşanan durgunluk, kapitalist sistemin serbest piyasa düşüncesini, ekonomik alanda devletin yaptığı düzenlemeleri ortadan kaldırma ve özelleştirmeye yönelik isteklerini canlandırmıştır (Özdemir, 2007, s. 235).

Siyasal alanda görülen bir başka önemli gelişme ise sosyal demokrat partilerin güç kaybetmesi ve liberal düşünceyi savunan partilerin iktidara gelmesidir. Yaşanan bu iktidar değişikliğinin nedeni ise 1980 sonrasında artış gösteren vergilerdir. Özellikle toplumun orta düzeyde yaşamını sürdüren kesimi işsizler, yoksullar, küçük çocuklar, yaşlılar ve hastalığı olanlara daha fazla yardıma bulunmak istemediklerinden siyasi tercihlerini liberal partilerden yana kullanarak var olan yardım uygulamasına karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır (Koray, 2001, s. 30).

Dünyada yaşanan bu değişimlerin yarattığı sorunlar refah devletini ciddi boyutta etkilemiştir. Bununla birlikte, refah devletinin kendi içinde belirginleşen sorunlarının büyümesi de çözüm yollarını tıkamış ve refah devletinin geniş çaplı bir krizle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu noktada refah devletinin yeniden biçimlendirilmesini gerekli kılan içsel sorunlar da önem taşımaktadır.

Ekonomiye dair sorunlar, işsizlik sorunu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Zorunluluk taşıyan katkı ödemeleri ile birlikte yüksek düzeyde olan ücretler, işten çıkarılma sırasında bireye yapılan ödemeler ve sosyal yardımların yapılanın çok üstünde olmasının ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilediği düşüncesi savunulmaktadır. Ayrıca sosyal yardımların bireyleri çalışmaya özendirmediği düşüncesi benimsenmektedir (Esping- Andersen, 1994, s. 6). Refah devletinin aile yapısındaki dönüşüm, gelişme ve yeniden biçimlendirme dönemindeki aileye yönelik

değerlendirmelerde de kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Gelişme döneminde aile ayrıcalıklı bir role sahiptir. Aile, bireylerin yoksulluğa karşı sığınabilecekleri ve yaşamlarını idame ettirebilecekleri bir yer iken yeniden biçimlendirme döneminde tek ebeveynli aileler risk düzeyi yüksek bir yaşamla ve hızla büyüyen bir yoksullukla karşı karşıyadır (Esping- Andersen, 1994, s. 7).

Aile yapısındaki dönüşüm, çocukların ve yaşlıların bakımının aileden devlete doğru evrilmesine neden olmuştur. Bu değişim, refah devletleri için ek talepler oluşturmaktadır. Aile yapısındaki bu dönüşüm, refah devletinin yaşadığı sorunları daha da derinleştirmektedir. Özellikle yaşlı ve hasta bireyler için sosyal güvenlik sistemi içindeki payın artırılması, refah devletine yük oluştururken, yeniden dağıtım da sorunları arttırmaktadır (Kaufmann, 2000, s. 5; Özdemir, 2007, s. 293).

Nüfusun yaşlanması ile işgücü piyasasında geline nokta, refah devletinin yaşadığı sorunları derinleştirmektedir. Gelişme döneminde topluma yönelik gerçekleştirilen refah hizmetleri; toplumun öncelikli gereksinimleri, gelirin korunması, bireysel olarak verilen sosyal hizmetlere yönelik, kapsamı genişletilmiş isteklere yol açmaktadır. Bu durum özellikle toplumun devlete olan bağımlılığının artmasına ve devletin önem verdiği vergi oranlarında dikkat çeken bir düşüşün yaşanmasına neden olmaktadır (Kacar, 2009, s. 73).

Yaşanan krizlere ve ortaya çıkan sorunlara rağmen insani değerler ve bireyin refah düzeyi devletin temel politikası olarak yerini korumuş, gelişme döneminden farklı olarak daralma politikası izlenmiştir. Ekonomik kısıtlamalar ve uluslararası alanda devletlerin rekabeti bu daralma politikasının nedenidir (Gooby, 2002, s. 598). Bu dönemde, sorunlar değerlendirilerek bunlara yeni çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Refah devletinin geçmiş dönemlerden farklı olarak kendini yeniden biçimlendirmesi ve yeni politikalar üretmesi açısından önem arz eden bir dönemdir.

2. NEOLİBERAL YAKLAŞIMIN REFAH DEVLETİ POLİTİKALARINA ETKİLERİ

2.1. Genel Politikalara Etkileri

Ekonomik alanda büyümeyi amaçlayan refah devletinde çalışma koşullarının ve ücretlerin uygun bir düzeyde olduğu dönem sona yaklaşırken, ulusal devletlerin yetkilerinde daralma görülmektedir. Refah devletinde yaşanan bu gelişmeler uygulanan sosyal politikaları da etkilemiş, devletin yaptığı sosyal harcamaları azaltmak için neoliberal politikalar benimsenmeye başlanmıştır (Aravacık, 2018, s. 8).

Neoliberal görüş, rekabeti esas alan piyasa fikrinin yaşamda yer bulmasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda neoliberal görüş, savunduğu piyasa anlayışı ile ulus devletler ve uluslararası yapılar arasında bir uyumu amaçlamaktadır. Refah devleti temelli ulusal politikalar, bu süreçte engel olarak görülmektedir. Neoliberal politikalar ile kapitalist düzenin devamlılığı sağlanmaya çalışılırken, aynı zamanda üretimin yeniden yapılabilmesi için ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yeni düzenlemeler de hayata geçirilmektedir (Güler, 2020, s. 2308).

1980'li yıllarda uluslararası alanda rekabetin gittikçe artması ve hızlı gelişen teknoloji ile gelişme döneminde önemli bir yeri olan Fordist üretim anlayışı, bu dönemde etkisini yitirerek yerini Post-Fordizm anlayışına bırakmıştır. 1970'li yıllarda ilk olarak İtalya'da uygulanan ve sonra Japonya'da gelişimini gerçekleştiren ve Japon üretim sistemi ile birlikte anılan Post-Fordist üretim sistemi, üretim sürecinde ve endüstri alanında önemli bir dönüşümün adıdır (Kacar, 2009, s. 71).

Post-Fordist sistem, Fordist sistem gibi üretime ve verimliliğe dayanan bir sistemdir. Ancak Post-Fordizm; esnek üretim anlayışı, verimlilik artışı, niteliği yüksek düzeyde olan işçiler, hizmet sektörünün gelirindeki artış, çeşitlilik gösteren ürünlere talep, elde edilen kârların esnek üretim için gerekli olan makineler ve malzemeler için kullanılması ve teknolojik gelişimin hızlı olması gibi özelliklere dayanmaktadır. Post-Fordizm mekânsal bir ayırım gözetmeden büyüebilmek adına küresel bir alana ihtiyaç duymaktadır. Bu yaklaşım, piyasa içinde ayrışmalara neden olmaktadır. Post-Fordizm kitlesel üretimde dönüşüm gerçekleştirmekte ve piyasaları bölerek onlardan yeni piyasalar çıkartmayı hedeflemektedir. Bu sistemde talep, ulusal ekonomiye tabi olunmadan gerçekleştirilmektedir (Topak, 2007, s. 110). Teknolojik alandaki gelişim ve üretim sistemindeki dönüşüm, bugüne kadar süregelen çalışma anlayışını değiştirmiştir. Bu değişim ile birlikte kısmi süreli çalışma, iş bölüşümü, esnek zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma ve evde çalışma gibi esnek üretime dayalı çalışma biçimleri ön plana çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda yaşanan rekabetçi anlayışa uyum sağlamak adına esnek üretime geçiş sağlanarak, işgücü piyasasında esnek istihdam uygulamaya konulmaktadır. Yeni dönemde iş sözleşmesine dayanan ve belirli hakları olan işçi profili, yerini belirli günlerde çalışabilen, kalıcı olarak istihdam edilmeyen, çağrı temelli çalışan ya da işyerine gitmeden evinde çalışan işçi profiline bırakmaktadır. Yaşanan değişime, işçi sendikaları endişe ile yaklaşırken işveren sendikaları ise bu duruma olumlu yaklaşmaktadır. İşçi sendikaları, esnek çalışma içerisinde işçinin işverene bağımlılığının daha da artacağı ve bu çalışma sürecinin toplu pazarlık şartlarını tehlikeye sokacağı kaygısını taşımaktadır. Bu değişimin etkisi ile son dönemlerde gerçekleştirilen toplu pazarlık süreçleri merkezî bir yapıdan uzaklaşmakta; bu süreç daha çok işletme ve işyeri odaklı gerçekleşmektedir (Kocabaş, 2004, s. 39-40).

Ekonominin ulusal ölçekten küresel ölçüğe kayması, karar alma aşamasında refah devletinin önünde engel

oluşturmakta ve gücünü kırmaktadır. Uluslararası ticaretin etkisinin artması, bu bağlamda ortaya çıkan ekonomik hareketlilik ve çokuluslu işletmeler ile uluslararası ekonomiye yönelik yapıyı korumaya çalışan kuruluşlar, refah devletinin ekonomik alandaki yönetim özgürlüğünü olumsuz yönde etkilemekte ve devletin sınırlarını daraltmaktadır. Geçmiş dönemlerde görülen döviz kurunun belirlenmesi, vergi düzenlemeleri ve işgücü piyasasına yönelik adımlar, bu yeni dönemde birçok etken göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Devletlerin rekabetçi anlayışı, yabancı yatırıma olan gereksinim ve uluslararası organlarla ilişkiler karar alma süreçlerinde etkilidir (Gooby, 2002, s. 598). Küreselleşme sürecinin devlet politikasına etkisi, yeni sağ yükselişi ile açıklanmaktadır. Yeni sağ fikri, liberal ve muhafazakâr düşüncenin ortak bir noktada buluşması biçiminde ifade edilmektedir. Ortak bir noktada birleşen bu iki düşüncenin amacı, piyasaya dayalı ekonomi anlayışını savunma ve refah devleti ile onun düşünsel temellendirmelerine karşı koymaktır. Yeni sağ düşüncesi, İngiltere’de Thatcher’in ve Amerika’da Ronald Reagan’ın başa gelmesi ile kendini göstermiştir. Yeni sağ anlayışını yansıtan bu hükümetler, neoliberal politikaları hayata geçirerek, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açtığı iddiasında buldukları refah devletinin kapsamını daraltmaya çalışmışlardır (Gümüş, 2012, s. 95; Özdemir, 2007, s. 236-237).

Bu dönemde kamu harcamalarına ayrılan payın düşürülmesi, kamu iktisadi teşebbüslerine yönelik özelleştirme girişimleri, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenip sosyal korumanın piyasa aracılığı ile sağlanması ve sosyal yardımların yapılmasının gelir testine tabi tutulup devletin düzenleyici gücünün kırılması, daraltmaya yönelik uygulanan yeni dönem politikalarının başında gelmektedir. Bu daraltma çalışmaları, aynı zamanda küreselleşmenin refah devleti politikalarını ne ölçüde etkilediğini de göstermektedir. (Güler, 2020, s. 2308).

2.2. Sosyal Harcamalara Etkileri

Küreselleşme süreci öncesinde refah devleti anlayışının güçlü bir konumda olması, yüksek oranlara sahip sosyal harcamaları beraberinde getirmiştir. Ancak küreselleşme süreciyle neoliberal yaklaşımın belirgin bir şekilde kendini ortaya koyması, yüksek sosyal harcamalara yönelik ciddi sorgulamalara neden olmuştur. Böylece neoliberal yaklaşım, refah devletlerinin önemli politikalarından biri olan sosyal harcamalar üzerinde etkili olmuştur. Güçlenen neoliberal düşüncenin merkezinde refahın sağlanmasında önemli unsurlar olan vergiler ve kamu harcamaları yer almıştır. Neoliberal düşünce, bu iki önemli etkenin kapitalist ekonomi anlayışının gücünü olumsuz yönde etkilediğini ısrarla savunmakta, çözüm yolu olarak vergilerin ve sosyal harcamaların azaltılmasını, özelleştirmelerin artmasını ve devletin müdahale etme gücünün belirli düzeyde aşağı çekilmesini sunmaktadır (Gümüş, 2012, s. 95).

Bu noktada neoliberal yaklaşımın sosyal harcamaların üzerindeki etkileri değerlendirilirken kamu harcamaları ile birlikte özel refah harcamalarının da değerlendirilmesi önemlidir. Küreselleşme süreci ile birlikte öne çıkan neoliberal görüş, durgunlaşan piyasayı yeniden canlandırmakta, yaşanan bu değişim refah devletinin gelişme döneminde minimum düzeyde olan özel refah harcamalarını yeniden öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme sürecinde seçili refah ülkelerinin verileri temel alınmış; öncelikle yapılan kamu harcamaları değerlendirilmiş ve yapılan kamu harcamalarının içerisinde sosyal harcamaların hangi düzeyde olduğu incelenmiştir

Tablo 1: Seçili Refah Ülkelerinde GSYİH Yüzdesine Göre Kamu Harcama Oranları

Seçili Refah Ülkeleri	1980	1990	2000	2010	2020	2021
Almanya	47,9	45,1	47,8	48,1	50,4	51,3
İngiltere	43,0	39,9	35,2	47,1	52,4	48,4
İsveç	60,1	59,1	53,1	50,4	52,1	49,1
İspanya	32,2	42,0	39,1	46,0	51,9	50,6

Kaynak: (1980-1990 Verileri: Şahin, 2021: 87; 2000-2021 Verileri: OECD, 2023a)

Seçili refah ülkelerindeki kamu harcama oranları değerlendirildiğinde, evrensel refah politikaları ile öne çıkan refah modelinin etkilerinin görüldüğü İsveç’te 1980 sonrası kamu harcama oranlarında düşüş görülmektedir. Piyasa anlayışı güçlü olan İngiltere’de neoliberal politikaların etkisiyle kamu harcama oranlarında yaşanan düşüş 2020 ve 2021 yılında ciddi bir artış göstermektedir. Almanya’ya bakıldığında ise kamu harcama oranlarında 1990 yılından sonra sürekli bir artış görülmektedir. İspanya’nın kamu harcama oranları değerlendirildiğinde ise 1980 yılından sonra yaşanan artışlar göze çarpmaktadır. Özellikle 2000 yılından sonra İspanya’nın harcamalarında ciddi bir artış görülmektedir. Günümüzde ise İsveç haricindeki refah ülkelerinin 1980 yılına göre kamu harcama oranlarının arttığı gözlemlenmektedir.

Yapılan kamu harcamaları içerisinde sosyal harcamalara ayrılan pay, küreselleşme sürecinde etkin olan neoliberal düşüncenin refah devleti politikalarını nasıl etkilediğinin daha açık bir şekilde görülmesi açısından önemlidir.

Tablo 2: Seçili Refah Ülkelerinde GSYİH Yüzdesine Göre Sosyal Harcama Oranları

Seçili Refah Ülkeleri	1980	1990	2000	2010	2020	2021
Almanya	21,79	21,35	25,47	26,07	27,64	26,72
İngiltere	15,59	14,90	16,81	23,07	22,49	22,10
İsveç	24,49	26,85	26,43	25,85	25,86	24,90
İspanya	14,94	19,14	19,46	24,90	31,18	29,54

Kaynak: OECD, 2023b.

Seçili refah ülkelerinin sosyal harcama oranlarına bakıldığında, özellikle İspanya'nın sosyal harcama oranlarının 1980 yılından sonra artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. İsveç'in sosyal harcama oranlarına bakıldığında ise bu oranların dengeli bir düzeyde ilerlediği, harcama oranlarındaki değişimlerin yüksek bir oranda gerçekleşmediği görülmektedir. İngiltere'nin sosyal harcama oranlarındaki artış ise 1990 yılından sonra küçük düşüşlerle devam etmiştir. Almanya'da sosyal harcama oranlarında yaşanan artış, 2021 yılına gelindiğinde bir miktar düşmüştür.

3. SONUÇ

Sanayi Devrimi ile üretim anlayışı bütünüyle değişmiştir. İnsan emeğinin yerini bir yandan makineler alırken, bir yandan da insan emeği ve makineler üretim sürecinde birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Emeğin yerine makinelerin kullanılması, işgücü piyasasında kapitalist sistemin karşılaştığı önemli bir sorun olan işsizlik riskini daha görünür hâle getirmiştir. İşgücü piyasasında emeğin daha az kullanılması ya da başka bir deyişle emek talebindeki yetersizlik, ücretten başka bir geliri olmayanların yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca makineleşmenin ortaya çıkması ve gelişmesi, sermaye sınıfının gücünü ve buna paralel olarak ucuz işgücüne gereksinimi artmıştır. Bunun yanında kırdan kente göç sonucu işgücü arzının artması, işsizlik sorununun da artmasına yol açmıştır. Artan işsizlik sorunu, ücretlerin düşmesinin yanı sıra bireylerin, yaşamlarını devam ettirebilmek adına eğreti çalışma koşulları altında çalışmayı kabul etmesine neden olmuştur.

Ekonomik gelişimi ön planda tutan liberalizm, ortaya çıkan yoksulluk sorununa ve var olan diğer sorunlara karşı kayıtsız kalmış ve bu durum eleştirilmiştir. Yapılan bu eleştiriler aynı zamanda refah devletinin doğuşuna öncülük etmiştir. Sanayi Devrimi ile refah devletinin doğuş dönemi başlamıştır.

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı sorunların üstesinden gelmek için bireylerin yaşam düzeyini iyileştirmek adına yapılan yardımlar; aileler, kiliseler, yardım kuruluşları ve yoksulluk yasaları gibi geleneksel sosyal güvenlik teknikleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan bu yardımların yeterli düzeyde olmadığı ve toplumun çoğunu kapsamadığı görülmüştür.

Bu dönemde refah devletine dair ilk sistemli uygulamalar Bismarck Almanya'sında görülmektedir. Özellikle yaşanan ekonomik krizin toplumda yol açtığı huzursuzluğu gidermek ve bununla birlikte sosyalist düşüncenin işçiler arasında yaygınlaşmasını engellemek için 1881 yılında Bismarck, sosyal güvenliğe ait uygulamaların ilk adımını Parlamento'da yaptığı konuşma ile atmıştır. 1883 yılında, Hastalık Sigortası, 1884 yılında İş Kazası Sigortası ve 1889 yılında Yaşlılık ve Sakatlık Sigortası uygulamaya konulmuştur. Hayata geçirilen bu reformlar refah devletinin kurumsal temelini ortaya koymaktadır.

1920'li yılların sonunda yaşanan ekonomik durgunluk birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Fiyatlarda yaşanan düşüş, üretimin azalması ve işsizliğin artışı öne çıkan sorunlardır. 24 Ekim 1929'da hisse kaybına uğrayan işletmeleri kurtarabilmek için bankaların yaptığı çalışmalar ekonomik krizi daha da büyüterek, krizin uluslararası alana sıçramasına neden olmuştur. Ekonomik Buhran olarak nitelendirilen bu dönemde yaşanan sorunlara çözüm üretemeyen liberal düşünce, yaşanan krizin sorumlusu olarak görülmüştür. Liberal düşüncenin çözüm üretememesi, yeni fikirlerin ve çözüm yollarının gerekliliğini öne çıkarmıştır. Özellikle piyasanın yetersiz kaldığı bu süreçte devletin sorumluluk almasına yönelik düşünceler kendini göstermiştir. Bu düşünceler ile refah devleti anlayışı kendini daha çok hissettirmiş ve süreç refah devletinin belirginleştiği döneme evrilmiştir.

Refah devletinin belirginleştiği 1929-1945 yılları arasında Ekonomik Buhran'ın ve İkinci Dünya Savaşı sürecinin ağır izleri görülmektedir. Keynes'in ekonomik anlayışı, bu tablonun düzeltilmesi için çözüm olarak görülmüştür. Keynes, ekonomik sorunlara karşı serbest piyasa çözüm üretmedi için devletin müdahale etmesinin gerekli olduğunu dile getirmektedir. Bu gerekliliğin özünü oluşturacak olan temel ölçüt ise piyasanın tam istihdamı gerçekleştirilmesidir. Keynes'in ekonomi politikası ile birlikte büyüme ve tam istihdam düzeylerinde önemli bir artış göze çarparken, çalışanların ücretlerinde ve çalışma koşullarında iyileştirmeler de önemli hâle gelmiştir. Ayrıca bireylerin sağlık, eğitim, konut ve sosyal güvenlik gibi temel haklarında ciddi değişimler görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti anlayışı birçok ülkede kendini göstermiştir. Gelişme dönemini yaşayan

refah devletinde bu dönemde yapılan yardımlar evrensel değerler temel alınarak ve eşitlik ilkesine uygun olarak yapılmıştır. Bu dönemde öne çıkan bir diğer nokta ise Fordist üretim sisteminin yaygınlaşmasıdır. Fordizm'in bu yayılması, tam zamanlı çalışmayı, uygun ücreti ve sistemli sosyal yardımları içermektedir.

1970'li yıllarda yaşanan bazı olaylar, refah devletinin gelişme dönemini kötü etkilemiştir. Özellikle petrol krizleri, ülkeleri ekonomik anlamda ciddi bir krizin eşiğine getirmiştir. Ortaya çıkan bu kriz, işsizlik sorununa ve enflasyonun yükselmesine neden olmuş; yüksek kamu harcamaları ve borçlanma seviyesi de krizi derinleştirmiştir. Yaşanan süreçte yönelik eleştiriler ortaya çıkan durumun sorumlusunun sosyal harcamalar olduğu yönündedir. Önerilen çözüm ise sürdürülen Keynesyen politikalarından vazgeçilmesi, devletin sosyal harcamaları yeniden düzenlemesi ve belirli bir düzeye çekmesidir.

Üretim modeli Fordist üretimden Post-Fordist üretime dönüşmüş, tek tip ürünlerin aksine çeşitlilik gösteren türnlere talep artmıştır. Bu dönemde teknolojik gelişmelerin hız kazanması, uluslararası ekonomik rekabeti daha da artırmıştır. Uluslararası rekabet, refah devleti politikalarını olumsuz etkilemiştir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Özellikle üretimin devamlılığını sağlayabilmek ve sermayeyi kaybetmemek için uygulanan vergi oranlarını düşürme politikası, toplumun temel gereksinimlerinin sağlanması için hayata geçirilmesi gereken refah politikalarına engel olmaktadır. 1980'li yıllarda, teknolojik gelişmeler hız kazanmış, uluslararası alandaki rekabet artmış ve küreselleşme süreci başlamıştır. Bu dönemde birçok devlet bu yeni sürece uyum sağlayabilmek için ekonomi politikalarını değiştirmiştir.

Bu süreç ve buna bağlı uluslararası rekabet, ulus devletlerin gücünü ve refah devletinin hareket alanını kısıtlamıştır. Bu durum refah devletinin sosyal politika anlayışını olumsuz etkilemiş ve neoliberal politikalar benimsenmeye başlanmıştır. Neoliberal politikalar, birçok alanda yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Üretimi ve verimliliği emek maliyetinde temellendiren Post-Fordist üretim sisteminde ulusal ekonomiye bağlı kalınmadan küresel alan içinde hareket etme anlayışı benimsenmiştir.

Küreselleşme sürecinde teknolojideki gelişim yeni çalışma biçimleri yaratmakta, standart iş sözleşmesine dayanan ve belirli haklara sahip çalışan yapısını ortadan kaldırmaktadır. Bu süreçte, standart istihdamı içermeyen, çağrı üzerine ve evden çalışma biçimleri öne çıkmaktadır. Refah devletinde bu dönemde uluslararası alanda yaşanan sorunların yanı sıra içsel sorunlar da ciddi önem taşımaktadır. Küreselleşme sürecinde üretim anlayışının değişmesi ile işsizlik sorununun daha da derinleşmesi, aile yapısındaki dönüşüm ve nüfusun yaşlanması öne çıkan sorunlardır.

Bu dönemde görülen sorunların üzerinde durularak yeni çözüm yolları aranmaktadır. Bu arayış, refah devletinin tarihsel sürecindeki diğer dönemlerinden farklı olarak, kendini yeniden biçimlendirmesi ve yeni politikalar ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu bağlamda küreselleşme süreci var olan refah devleti politikalarını etkileyerek ciddi bir dönüşüm yaşanmasına neden olmaktadır. Bu dönüşüm, yeni dönemdeki neoliberal politikalara uyum sağlama amaçlıdır.

Kamu harcamalarının GSMH içindeki payını azaltma isteği, özelleştirmeye yönelik girişimler, sermaye ve emek sınıfları arasındaki ilişkinin yeni döneme uygun biçimde düzenlenmesi ve böylece bireylerin yaşayabileceği risklere karşı korumaların azaltılması bu yeni dönemle uyumlu politikalarlardır. Bununla birlikte bireyler, yapılacak sosyal yardımlardan yararlanabilmek için gelir testine tabi tutulmaktadır. Bu durum, toplumun refahını sağlamada devletin konumunu görece etkisizleştirmektedir.

Neoliberal yaklaşımın genel politikalara etkilerinin yanında sosyal harcamalar üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde, kamu harcama oranları içinde sosyal harcama oranlarının payı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Ayrıca sosyal harcama oranları 1980 yılıyla karşılaştırıldığında günümüzde harcama oranlarının artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sosyal harcama oranları, neoliberal politikalar ve küreselleşme ile ortaya çıkan sorunlara ve meydan okumalara yanıt verebilecek düzeyde değildir. Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda neoliberal düşüncenin piyasa merkezli politikaları etkin olsa da refah devleti anlayışının tümünden ortadan kalkmadığı da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alp, S. (2009). Refah devleti düşüncesinin gelişimi ve bir liberal alternatif olarak üçüncü sektör. *Maliye Dergisi*, 156, 265-279.
- Aravacik, D.E. (2018). Social policy and the welfare state. *Public Economics and Finance*, 1-20.
- Aydın, M. K. (2012). Kapitalizm Neden 'Vazgeçilmez'dir?. *Sakarya İktisat Dergisi*, 1 (1), 23-48.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de devletçiliğe geçiş. *Bilig*, 26, 77-101.
- Esping-Andersen, G. (1994). After the golden age: The future of the welfare state in the new global order. Occasional paper no. 7 world summit for social development, United Nations Research Institute for Social Development, 1-35.
- Ezer, B. (2016). Tarihi ve bugünü ile birleşik krallık sosyal güvenlik sisteminin esasları. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof.Dr. Akar Öcal Armağanı*, 2(3), 87-122.
- Ferrera, M. (2008). The European welfare state: Golden achievement, silver prospects. *West European Politics*, 31(1-2), 82-107.
- Gooby, P. T. (2002). The silver age of the welfare state: Perspectives on resilience. *Journal of Social Policy*, 31, 597-621.
- Güç, Y. (2015). Refah devletinin gelişimi ve Türkiye'de refah devleti algısı: İstanbul ilinde bir alan araştırması [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Güler, M. A. (2020). Sosyal devletin dönüşümü ve düzenleme teorisi: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 4, 2295-2340.
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal devlet anlayışının gelişimi ve dönüşümü [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gümüş, İ. (2012). Devlet Müdahalesi ve piyasalaşma kıskacında refah devleti: Türkiye'de sosyal güvenlik reformu [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Güngör, F. ve Özügürlü, M. (1997). İngiliz yoksul yasaları: Paternalizm piyasa ya da sosyal devlet. *Tartışma Metinleri*, 3, 1-35.
- Kacar, İ. (2009). Sosyal devlette reformlar ve enformel istihdam [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kaufmann, F. X. (2000). Towards a theory of the welfare state. *European Review*, 8(3), 291-312.
- Keynes, J. M. (2018). *The general theory of employment, interest, and money*. Palgrave Macmillan.
- Kocabaş, F. (2004). Endüstri ilişkilerindeki dönüşüm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(10), 33-53.
- Koray, M. (2001). Küreselleşen dünyada Avrupa modelinin sınırları ve sorunları: Refah devleti nereye? *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 9-43.
- Koray, M. (2005). Sosyal politika. (2.bs.). İmge Kitabevi.
- Kovancı, O. (2003). Hayır, anlayışından sosyal devlete: İngiliz yoksul yasaları. *Mülkiye Dergisi*, 27(239), 255-278.
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016). Sosyal refah devletinin tarihi süreci ve günümüz bazı refah devletlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 135-156.
- OECD (2023a). General government spending (indicator). Retrieved September 2, 2023 from <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>.
- OECD (2023). Social spending (indicator). Retrieved September 2, 2023 from <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>.
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme sürecinde refah devleti, (Genişletilmiş 2.bs.). İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-57.
- Özşuca, Ş. T. (2003). Yapısal uyum, küresel bütünleşme ve refah devleti. *Kamu-İş*, 7(2), 227- 237.
- Pierson, C. (1998). *Beyond the welfare state*, (2 ed.). Polity Press.
- Quadagno, J. (1987). Theories of the welfare state. *Annual Reviews Social*, 13, 109-128.
- Öztürk, F. (2011). Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Politik Sorun Doktrini [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Ş. (2011). Sosyal politikada aktifleşme stratejisi: refah devletinin çıkış yolu mu, çöküş yolu mu?. *Kamu-İş Dergisi*, 12(1), 101-154.
- Sallan Gül, S. (2000). Yeni sağ sosyal güvenlik anlayışının tarihsel bağlantıları: İngiltere ve Türkiye örnekleri. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 40(3-4), 51-66.
- Schustereder, J. I. (2010). *Welfare state change in leading OECD countries*, (1st ed.). Gabler Verlag.
- Süleymanoğlu, R. (2016). Keynesçi refah devleti' nin gelişimi, dönüşümü ve sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi. *Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8-9), 271-301.
- Şahin, E. (2021). Küreselleşmenin Avrupa Refah Devletlerinde Sosyal Korumaya Etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Terzioğlu, O. ve Çağla, C. (2021). Büyük Buhran ve Amerika'da sosyal politika. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 871- 926.
- Topak, O. (2007). 2000'li Yıllarda Türkiye'de refah devleti [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yalçın, A.Z. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomi düşüncesi ve mali politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (1), 749-775.